

Gospodarske skušnje.

* Bolezen pšeničina se je prikazala v nekterih krajih Pruskega, ktera je dosihmal na Nemškem še neznanila bila. Ta bolezen je črvivost (Gicht). Dr. A. Schneider jo popisuje tako-le: Klasje ne naredi zrn navadnih, ampak na pol drobneje, ki niso rumene, ampak črnorujave. Vsako zrno je znotraj belo, snova njegova pa je polna črvičev, ki se ne vidijo lahko s samim očesom; zaprti v zrno se ohranijo več let. Ni sicer taka pšenica škodljiva človeku, al tudi za živež ni nič vredna.

* Brinjevo olje zoper ovčje garje pripo-roča nek francozsk časnik tako, da pravi, da ni bolj-šega zdravila; enkrat se ž njim namaže ovca, pa je zdrava.

Natoroznanske stvari.

Nekaj o solncu.

Spisal Viljem Ogrinec.

(Dalje.)

II.

Dokler nismo imeli daljnogledov ¹⁾ (pred 1608. l.), ta čas so naravoznanci sploh mislili, da je solnce čisto, neomadežano truplo. Tako so mislili, pa vendar so včasih vidili neko temno mesto na solncu. Takrat so menili, da je Merkuri stopil tako med zemljo in solnce, da ga vidimo na solncu. — Tudi še slavní Kepler je mislil, da vidi leta 1606. 29. novembra meseca Merkurja na solncu, ki je pa tako velik kot „muha.“ Tako pravi Kepler sam. Al ta „muha“ ni bil Merkuri, kajti ta je majhen tako, da ga ne moremo s prostim očesom viditi na solncu. Le skozi dobre daljnogledse se vidi precej velik.

Leta 1610. je pa Janez Fabrici skozi daljno-gled prvíkrat vidil „priže“ (solnčne maroge, Sonnen-flecken). — Ravno tistega leta jih je vidil tudi avstrijski jezuit Scheiner. Sprva je mislil, da vidi premi-čnice, ki tekajo, kakor zemlja, okrog solnca in stopijo včasih za nas pred solnce. — Galilej pa ga je prepri-čal, da „priže“ niso premičnice.

Ker je pa Fabrici svoje opazovanje prej oznanil kakor Scheiner (zadnji še le leta 1612), pravijo sploh, da je Janez Fabrici prvi vidil priže. — Scheiner-jevo opazovanje smo pa zvedili po njegovih pismih do Welzerja, tačasnega župana v Avgsburgu. — Tudi Galilej piše Welzerju o solnčnih prižah, ko odgovori županu na poslane Scheinerjeve pisma.

Pa še sedaj (to je, leta 1612), ko je bilo očitno, da so priže stvari na solncu, vtrjeno je bilo mnenje, da je solnce čisto in neomadežano, tako, da se je marsi-ker posmehtil opazovavcem. Tako na priliko je neki Teodor Busaeus rekel Scheinerju, ko mu je ta pravil o solnčnih prižah: „Saj sem preiskal vse spise Aristotele-ve od konca do kraja, pa, verjemi, ne besedice nisem našel v njegovih spisih o prižah. Le idi, ljubi moj, umiri se, kajti to, kar si vidil ti na solncu, niso priže, marveč le slabosti tvojega daljnogleda ali tvo-je-ega očesa.“

§. 5. Skozi daljnogled se vidi solnce svitlo in okroglo truplo. Nebrojne črnkaste pikice zagledaš na solnčni površini, včasih se vidi površina tudi drugače. ²⁾

¹⁾ Kdo da je iznajdel daljnogledse, tega ne vémo za gotovo. Beri o tem: Humboldtov „Kosmos“ II. 355 itd.

²⁾ zeigt sie sich bald glatt, aber nie fleckig; bald körnig nie griesig; bald runzlig, wie ein eingeschrumpfter Apfel, die Ringeln stets von N — S; bald marmorirt in lauter gleichförmige und gleich grosse Ringe. Die verschiedenen Gebilde

— Zdi se ti skoraj kot naranča, kadar jo gledaš od daleč.

Nektere pike ali „luskine“ se spreminjajo in zgub-ljevajo se tudi; druge se širijo in vidijo večje in večje priže (Flecken). — Tacih priž je včasih na solncu celó veliko. Spreminjajo se pa zmiraj. Tako na priliko po-stane mala črna pika v kratkem prav velika priža. (Ker se podobe priž zmiraj spreminjajo, nikoli ne bode mogoče, napraviti si stalne solnčne slike tako, kakoršne imamo od zemlje in lune). — Pri velikih prižah se prav lahko razločuje tamnejša sreda, in okoli te polo-temno „obpriže“ (Hef, Penumbra). — Kadar je več priž precej blizo skupaj, vidijo se včasih prav čudne po-dobe, ker se tako vravnajo med saboj in sestavljajo. Tudi priža sama za se ni redne podobe kot priža, je njeno obpriže ali njena „polopriža.“ — Malokdaj se pač primeri to, da so priže okroglaste ali celó redne podobe, večidel so voglate in sicer zeló. ³⁾ Kadar je več (če tudi za-se popolnih) priž skupaj, primeri se, da imajo te le eno obpriže.

Ena sama popolna priža (to je taka priža z obpri-žjem) je včasih velika kot Azija, nektore so tolike povr-šine kot je cela zemlja, nektore tudi do 10krat večje.

Veče priže se sestavljajo, ker narašajo in kujejo na vse novi podobi. — Čez neke dni pa se ustanove v prižah svetli „mostovi“ in svitile „steze“, ki tako rekoč razkoljejo prižo ⁴⁾; — mostovi in steze se širijo tako, da v kratkem zakrijejo celo prižo. Priža zgine. — Pa kaj neki postane potem?

Priža, ki se je razgubila kot oblak v našem ozračji, zapustila je mesto, na katerem je beli prej, svitlo in jasno: vse je tam sedaj kakor prezarljivo ravno tako, kot postane naše ozračje po hudem dežju jasno. — Te jasne mesta pa so „lise“ (Fackeln).

To bi bila v kratkem cela razprava ene priže od konca do kraja.

Lis ali „lučin“ je največ blizo priž in blizo soln-čnega roba. Podolgaste so podobe in velike, kakor priže srednje velikosti. (Dalje prih.)

Šolske stvari.

1. Črnomaljska glavna šola.

Veseli nas, da se nam je saj nekoliko spolnila želja, s katero smo v 36. listu lanskim „Novic“ končali pretresovanje glavnih naših učilnic. Sprožila je lani to hvalevredno misel ipavska učilnica, letos posnemate jo postojnska in črnomaljska, ki nam sporočujete o sebi po „letnem sporočilu“ se vé da slovenskem, namesti po „vabilih“ in „perijohah“ nekdanjih. — O po-stojnski glavni šoli govorili smo že; danes nekaj vrstic o črnomaljski. — Vvodni sestavek tudi te šole priob-čuje nam svojo zgodovino. Gotovo je, da je pred letom 1754 bila šola v Črnomlji. Po mnogovrstnih spremenih predelala se je ondašnja trivialna šola v glavno, ktera je letos (1864) navadnim predmetom glavnih šol pri-vzela v 3. razredu bčelarstvo, v 4. pa sadjo- in murborejo, za katero je ondašnji farman g. M. Šutaj

sind nie gemischt, sondern jederzeit kommt nur das eine oder nur das andere vor; aber jederzeit überdeckt das hernahende Gebild die ganze Sonne, nicht blos Partialtheile, nur nie die Orte, wo Fackeln und Flecken sind. Das uniforme fleckige Aussehen fand ich ausschliesslich zur Zeit des letzten Fleckenminimums durchs Jahr 1856. Seitdem war das marmorirte Aussehen das häu-figste, und das körnige Aussehen das seltenste etc. Tako piše neki g. „F. v M.“ na 315., 316. itd. strani v „Heis Wochen-schrift“ 1862, Nr. 40.

³⁾ Poglej 1. podobo.

⁴⁾ Take „mostove“ (luminous bridges) sta vidila Viljem Herschel in g. Schwabe. Humboldt Kosmos III. 387.

prepustil lep prostorček, da se na njem prične sadni vrt. Hvala mu! Gotovo so ti nauki revnim belim Kranjcem prav po vseči, in kakor mi mislimo, tudi tista prava pot, ki budi zaupanje do ljudskih šol. Kjer šola ponuja djansko korist, ni se treba bati, da je ne bi po svoji moči podpiral prosti, tudi revni kmet. Konec svojega sestavka marljivi gosp. ravnatelj Jakob Gros toži, da črnomaljska občina še ni sezidala hiše učiteljem, ampak da plačuje do 300 gold. na leto za njih stanovanja. Ako dolgo tako ostane, izdalo se bo sčasoma toliko, kolikor bi stala hiša, ktere pa vendar po tem potu ne bo. Pa kaj — ker je ondašnji svet tako reven! Toraj se obrača do domorodcev s premoženjem obdarovanih sploh, zlasti do njih, ki so v tamošnjih krajih nabrali si premoženja (in menda taki premožnjaki niso ravno bele vrane!) z milo prošnjo, da bi v ta namen blagovoljno kaj podarili revnim Črnomalcem. Naj bi besede njegove ne bile glas vpijočega v puščavi! — Učencev štela je ta učilnica v vseh 4 razredih 261. Priimki in krajine imena so popolnoma pravilno pisani. — Iz Črnomlja skoz Novomesto gredé, pogledali smo tudi v ondašnjo „Hauptschule“, pa zapazili smo v njeni „Classification“ slovenske Buz-, Pel-niz- in Sheniz-harje. Toda saj nismo nič drugega pričakovali od učilnice, v čegar 4. razredi se uči „bloss das slovenische Lesen als solches.“

2. Ipavska glavna šola.

Začetnica šolskih sporočil namesti samih „perijoh“ razposlala je 4. septembra drugo svoje sporočilo, kteremu na čelu stoji izvrstni vvod s prislovom: „Besedica starišem po dokončanem šolskem letu 1864.“ V njem vrli gosp. ravnatelj L. Hiti starišem daje nekoliko najvažnejših opominov o domači izreji otrok in o pripomočkih, s kterimi stariši sami lahko pospešijo šolski uk, in sicer: da otroke, predno jih sprejme šola, pripravljajo na šolski uk, zlasti pa, da se potem, ko jih pošljejo v šolo, v vseh rečeh vjemajo z učitelji ter jih podpirajo v težkem njihovem poslu. Važne te opomine sklepajo besede sv. Krizostoma: „Stariši! Vi ste aposteljni svojih otrok, vaša hiša je vaša cerkev; ako duhovni in svetni učeniki morajo nad njihovimi dušami čuti in o njih odgovor dajati, kolikanj bolj vi, stariši, kterim je izreja še posebno izročena, kterim je Bog dal nježno mladino v hišo, da jo lože vladate.“ V spregledu šolskih predmetov nahajajo se le navadni nauki glavnih šol. Ali ne bi bilo ipavski dolini na korist, ako bi se kaka ura tudi vino- in sadjoreji odločila? — Učencev našteva nam 383.

Jugoslavenstvo.

* „Iz Jugoslavije, putnički zapisci od godine 1858“ se zove knjiga, ko jo bode izdal na slovstvenem polji neutrudljivi in slavenskemu svetu dobro znani gospod Emil Čakra v Novem Sadu. Ravnokar je izdal poziv na naročbo te knjige, kteri, 16—18 pól debeli in tiskani na lepem papirji, bode cena le 60 krajc. — Priporočamo to knjigo tudi našim Slovencem toliko bolj, ker razun zgodovinskih, zemljo- in narodopisnih, umetniških in družih črtic iz Ogerske, doljne Avstrije, Dalmacije, Črne gore, iztočne Arbanije, hrvaškega Primorja, vojaške Granice, Hrvaške, Slavonije in Bosne, bode obsegala tudi Štajarsko, Kranjsko, Koroško in Istro. Potopis ta tedaj ne bode samo zabaven (kratkočasen), temuč tudi poučen. Ker začne knjiga izhajati že do sv. Luka tega leta, naj se podviza vsak, kdor je želi, da brž pošlje naročnino (60 kr.) v Novi Sad (Neusatz) g. izdatelju ali pa vredništvu „Napredka.“

Domorodne pisma.

1. pismo.

—M— Trdil mi je mlad prijatelj, da ni mu večega veselja na svetu, kakor brati svoj lastni spisec natisnjen v kakem časniku. Ne misli pa, neznani bravec, da tudi mene ta sla žene vrvati se med časnikarske pismarje. Vodi me edino le želja, to pisati, kar bi ti rad bral, in tako pisati, da bi se branje tebi tako dopadlo, kakor meni pisanje. Tirjam tedaj predrzno veliko, pa povem ti: preveč ne pričakuj!

Nihče se ne more oprostiti svojih okoliščin, v kterih živi. Borim se z dolгим časom, kakor bolnik z boleznijo; dolgčas je pa kužne narave. Nekdaj je bilo drugače. Bival sem v velikem mestu polnem veselja in novic, polnem gibanja in razgrajanja, in kar je bilo največ vredno, polnem prijatlov in tovaršev. Vsaki dan sem vidil novih obrazov več kakor zdaj celo leto, in bral sem na dan več časnikov, kakor zdaj čujem pametnih besedi. Takrat bi pisanje bilo lahko in prijetno; zdaj pa redko pride dobra misel, in otrpne, predno prestopi iz glave na papir.

Mesto, mestice, mestice, malo mestice, majckino mestice! Toliko stopinj imén in pomenov ima komaj drug jezik, pa morebiti drugi narodje tudi nimajo tako majhnih mest, kakor mi Slovenci. Nisem še premišljeval, koliko narodu koristijo take male mesta, vendar smem predrzno reči, da velike mesta so bolj koristne.

Mesto, v ktero je mene osoda djala, in ktero čem tukaj hvalno popisati, pa ne vem, kam bi ga vvrstil; veliko ni, kakor se vidi; ako bi pa rekel, da je majhno, zameril bi se meščanom, ki trdijo, da je nekaj mest še manjših. Ima pa mesto nekaj hiš z nadstropjem, dve ali tri cerkve, eno loterijo za odraščene, eno šolo za deco, veliko več pa krčem, kakor jih je treba, pa bolj za domačine kakor ptujce, veliko, vendar premalo vina, malo, toda vendar še preveč knjig, malo gospôde, prav malo pravih človekov, kake tri ptujce bolj z duhom kakor s telesom; domači pa se delé v veliko množico takih, ki so Slovenci po naključji in v malo peščico tistih, ki vejo, da so, in kako da so Slovenci.

Ko sem se svoje dni modrosti polahkoma učil na šolskih klopéh, razlagal nam je temeljiti profesor, da se mesto od vasi posebno v tem razločuje, da so v mestih hiše po vrsti hiša k hiši prizidane. Ravno na tem sem svoje mesto spoznal kot mesto, ko so se moje oči prvič nad njim zavzele. Sčasoma sem pa našel tudi druge mestne posebnosti, kterih nekoliko hočem povedati.

Mestni prebivavci se zovejo „purgarji“, vaški ljudje pa so kmetje, „pavri.“ Ker noben jezik nima nepotrebnih besedi, bi se moralo soditi že po besedi, da so tudi mestjani drugačni, bolj olikani ljudje kakor vaščanje, da so sploh vsega drugega značaja. Prebivavci malih mest pa so sploh tako posebni, da zaslužijo tudi posebno ime: malomestjanov.

Nekoristno bi bilo razlagati, kako se razločujejo malomestjani od velikomestjanov, ker mi Slovenci nimamo mest, ki bi se šteti smele v vrsto velikih; toliko važniši je pa razloček med malimi mesti in vasmí, ker vse naše narodno življenje se giblje najbolj po vaséh in mesticah. Poglavitna lastnost malomestjanov je ta, da govorijo radi nemški. Popolnoma res je sicer, da skoraj vsi malomestjani nemški znajo samo za silo, in da večina mestjanov nemškega tudi za silo ne zná; vendar — ut deficient vires, tamen laudanda voluntas — voljo saj imajo dobro govoriti nemški, in če že ne prav nemški, saj nekak nemškemu podoben jezik. Ta govorica mojih mestjanov je dokaj kratov neusmiljeno mučila moje slo-